

NEMIS VA O'ZBEK TILIDA SO'Z HOSIL QILISHNING QIYOSIY TAHLILI

Xusainova Xolisxon Komiljonovna

*Buxoro davlat pedagogika instituti Tillar fakulteti, Xorijiy
tillarni o'qitish metodikasi kafedrası, nemis tili fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada nemis va o'zbek tillarida so'z hosil qilishning asosiy usullari taqqoslanadi. Kompozitsiya (birikma), affiksatsiya (qo'shimchalar yordamida so'z hosil qilish) va qarz olish orqali yangi so'zlarni yaratish jarayonlari har ikki tilda qanday amalga oshirilishi tahlil qilinadi. Nemis va o'zbek tillaridagi so'z hosil qilish jarayonlari o'xshash va farqli tomonlari bilan ko'rsatilgan. Maqola, tilshunoslar va til o'rganayotganlar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: so'z hosil qilish, nemis tili, o'zbek tili, kompozitsiya, affiksatsiya, qarz olish, tilshunoslik, so'z yasash.

So'z hosil qilish (derivatsiya) har bir tilda til tizimining rivojlanishiga muhim hissa qo'shadi. So'zlarni yaratish jarayoni nafaqat tilning grammatik strukturasi, balki uning ijtimoiy va madaniy ehtiyojlariga ham bog'liq. Nemis va o'zbek tillarida so'z hosil qilish usullari o'ziga xos, lekin ba'zi jihatlarida o'xshashliklarga ega. Nemis tilida so'z hosil qilishda kompozitsiya va affiksatsiya kabi usullar keng qo'llaniladi, O'zbek tilida esa bu jarayonlar o'ziga xos qo'shimchalar va so'z birikmalaridan tashkil topadi.

So'z hosil qilish jarayonini tahlil qilish orqali har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rish mumkin. Bu maqolada nemis va o'zbek tillaridagi kompozitsiya, affiksatsiya va qarz olish usullariga e'tibor qaratiladi, va ularning har ikki tilga qanday ta'sir ko'rsatgani o'rganiladi.

Kompozitsiya (Birikma) usuli. Kompozitsiya – bu ikki yoki undan ortiq so'zning birlashishi orqali yangi so'zning hosil bo'lishi jarayonidir. Nemis tilida kompozitsiya usuli juda keng tarqalgan va yangi so'zlar yaratishda samarali qo'llaniladi.

Misol uchun,

Handschuh (Hand + Schuh) – "qo'l" + "poyabzal" – "qo'lqop" va

Fernsehen (Fern + Sehen) – "masofa" + "ko'rish" – "televideniye".

Bu misollar nemis tilida kompozitsiya usulining aniq va tushunarli bo'lishini ko'rsatadi.

O'zbek tilida ham kompozitsiya usuli mavjud. Biroq, O'zbek tilida kompozitsiya asosan so'z birikmalari orqali amalga oshiriladi. Misollar: **Kitobxon** (kitob + xon) – "kitob" + "o'quvchi" – "kitob o'qiydigan kishi".

O'zbek tilida kompozitsiya, ko'pincha, oddiy, sodda so'z birikmalaridan tashkil topadi va ko'proq xalq tilida uchraydi.

2. Affiksatsiya (Qo'shimchalar yordamida so'z hosil qilish). Affiksatsiya – bu so'zga qo'shimchalar (prefikslar, suffikslar) yordamida yangi so'zlar yoki so'z shakllarini yaratish jarayonidir. Nemis tilida affiksatsiya ko'plab grammatik va semantik o'zgarishlarni ifodalashda qo'llaniladi.

Misollar:

Lernen (Verben) -> Lehrer (Nom) – "o'rganish" (fe'l) -> "o'qituvchi" (ism),

Schnell (Pradikat) -> Schnelligkeit (Substantiv) – "tez" (sifat) -> "tezlik" (ot).

O'zbek tilida ham affiksatsiya usuli keng qo'llaniladi. O'zbek tilidagi affiksatsiya yordamida yangi so'zlar va grammatik shakllar yaratiladi. Misollar: **O'qituvchi (o'qit + uchi)** – "o'qitish" + "chi" (kasb so'z shakli),

Suvchi (suv + chi) – "yo'l" + "chi" (shaxs oti yasovchi qo'shimcha).

O'zbek tilida affiksatsiya yordamida so'zlar ko'plab grammatik shakllar va ko'plik, otlarning yagonaligi, fe'lning zamon va shaxsiga qarab yaratiladi.

3. Qarzni olish (Loanwords). Qarz olish – bu boshqa tillardan so'zlarni o'z tiliga olish jarayonidir. Nemis tilida ko'p hollarda lotin, fransuz va ingliz tillaridan so'zlarni olgan. Bu jarayon asosan ilm-fan, texnika, va madaniyat sohalarida ko'rinadi. Misollar:

Computer (Inglizcha) – "kompyuter",

Restaurant (Fransuzcha) – "restoran".

O'zbek tili ham rus, arab va boshqa tillardan ko'plab so'zlarni qarz qilib olgan. Bu so'zlar ko'pincha kundalik hayotda va texnik sohalarda ishlatiladi. Misollar:

Telefon (Ruscha) – "telefon",

Kitobxona (Arabcha) – "kutubxona".

Qarzni olish jarayoni tillarning zamonaviylashuviga va xalqaro aloqalar rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kompozitsiyaning o'zbek va nemis tilidagi farqlari. Nemis tilida kompozitsiya usuli ko'pincha ikki yoki undan ortiq mustaqil so'zning birikmasi orqali amalga oshiriladi, bu esa so'zlarning aniq va aniq ma'noga ega bo'lishini ta'minlaydi. O'zbek tilida esa kompozitsiya ko'pincha so'z birikmalaridan tashkil topadi, bu tilga ko'proq turlicha va sodda shakllarda yangi so'zlarni yaratish imkonini beradi.

Affiksatsiyaning o'zbek va nemis tilidagi farqlari. Nemis tilida affiksatsiya orqali so'zlar grammatik va semantik o'zgarishlarga uchraydi, bu esa o'zgarishlarning ko'pligini va moslashuvchanligini ta'minlaydi. O'zbek tilida esa affiksatsiya yordamida asosan grammatik shakllar, ko'plik va zamon o'zgarishlari kiritiladi. Shuning uchun, o'zbek tilidagi affiksatsiya ko'proq morfologik o'zgarishlar yaratishga qaratilgan.

Qarzni olish va uning tillar rivojiga ta'siri. Nemis va o'zbek tillarida qarzni olish jarayoni har bir tilda o'ziga xos ravishda amalga oshadi. Nemis tilida ingliz va fransuz

tillaridan olingan so'zlar ko'pincha texnologiya va ilm-fan sohalarida ishlatiladi. O'zbek tilida esa rus, arab va turk tillaridan so'zlar olingan, bu esa tilning madaniy va tarixiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan.

So'z hosil qilish jarayonlari faqatgina an'anaviy usullar bilan cheklanmaydi. Hozirgi kunda, nemis tilida va O'zbek tilida yangi so'zlarni yaratishda informatsion texnologiyalar, internet va globalizatsiya kabi zamonaviy omillar ham katta rol o'ynamoqda. Masalan, nemis tilida inglizcha so'zlar va terminologiyaning keng tarqalishi o'z tilining qanchalik global aralashuvlarga ochiq ekanligini ko'rsatadi. O'zbek tilida esa shunday holatlar, asosan, yangi texnologiyalar, iqtisodiyot va biznesga oid so'zlarning o'zbeklashtirilishi orqali yuz bermoqda.

Xulosa. Nemis va o'zbek tillarida so'z hosil qilishning ba'zi asosiy usullari o'xshash va ba'zi jihatlarda farqli. Kompozitsiya, affiksatsiya va qarz olish jarayonlari har ikkala tilda yangi so'zlar yaratish uchun muhim vosita hisoblanadi. Nemis tilida kompozitsiya va affiksatsiya usullari keng tarqalgan bo'lsa, o'zbek tilida bu jarayonlar ko'proq oddiy so'z birikmalari va qo'shimchalar yordamida amalga oshiriladi. Qarzni olish jarayoni har ikki tilda ham so'z boyligini kengaytirish va tilni zamonaviylashuviga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. Harcourt Brace.
2. O'razov, S. S. (2024). KURSANTLARNI JISMONIY SIFATINI RIVOJLANTIRISHDA GIMNASTIKANING ROLI. *INTERNATIONAL SCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES*, 1(6), 31-34.
3. Sobir, U. (2024). HARBIY PEDAGOGIK JARAYONDA TINGLOVCHILARNING AXLOQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI. *Interpretation and researches*, 2(18), 69-71.
4. Uktamovna, B. G. (2024). Sportning Inson Hayot Tarziga Ta'sir Effektlari. *Miasto Przyszłości*, 55, 541-543.
5. Boltabayev, M., Esanov, M., Usmanov, J., Abduxalilova, L., Zaripov, L., Xudoyberdiyeva, C., ... & Musamedov, S. TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA.
6. Fozilovich, J. N. (2024). GLOBALLASHUV SHAROITDA AXBOROT XURUJLARIGA QARSHI MAFKURAVIY IMMUNITETNI MUSTAHKAMLASH MASALALARI. *ILM FAN XABARNOMASI*, 1(1), 210-212.
7. Жайнаров, Н. Ф. (2023). ЮҚОРИ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИК-ЖАНГАВОР ШАЙЛИКНИНГ АСОСИ. *Scientific progress*, 4(5), 229-232.

8. Bobomuratov, I. (2023). YOSHLARNI JISMONIY CHINIQTIRISHDA SPORT TADBIRLARINING O'RNII. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(5 Part 3), 100-102.
9. Bobomuratov, I. B. (2024). Preparing for the Competition of the Military Sports Complex Athletics. *Miasto Przyszłości*, 55, 414-417.
10. Jasurbek G'ofur o'g, S. (2024). TASHQI IQTISODIY FAOLIYAT TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING*, 2(4), 500-507.
11. Abdurashidovich, A. A., & Tulyaganovich, R. T. (2020, November). TRAINING OF COURSERS OF MILITARY UNIVERSITIES IN HAND-TO-HAND COMBAT OF COURSERS. In *Archive of Conferences* (Vol. 9, No. 1, pp. 82-83).
12. Mamatkulov, B., Turayev, B., & Urinova, U. (2022). Assessment of Risk Factors Affecting the Reproductive Health of Men Living in Uzbekistan.
13. Mamatkulov, B., Tolipova, G., & To'Rayev, B. (2023). VACCINATION AND CONTRAINDICATIONS BASED ON THE NATIONAL IMMUNIZATION CALENDAR AND THEIR BASIS. *Science and innovation*, 2(D11), 316-321.
14. Turayev, B. (2022). *LIFESTYLE AND MALE REPRODUCTIVE HEALTH* (Doctoral dissertation).
15. Nematov, A., Abdiyatov, A., & Tolipova, G. (2023). THE ROLE OF LABORATORY ANALYSIS IN IMPROVING THE EARLY DETECTION, DIAGNOSIS, TREATMENT AND MONITORING OF COVID-19 (LITERATURE REVIEW). *Science and innovation*, 2(D5), 92-99.
16. Nematov, A. A. (2023). *ORGANIZATION AND PERSPECTIVES OF THE SANITARY EPIDEMIOLOGICAL SERVICE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN* (Doctoral dissertation).
17. Mamatkulov, B. M., Tolipova, G. K., Adilova, Z. U., & Nematov, A. A. Problems of immunoprophylaxis: factors influence on the formation of attitude to immunoprophylaxis (Проблемы иммунопрофилактики: факторы влияние на формирование отношения к иммунопрофилактике), 3 (53) 2023 «Тиббиётда янги кун».
18. Krashen, S. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.
19. Saxob, A. (2024). MUHANDISLIK QO'SHINLARI MUTAXASSISLARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA TA'LIM-TARBIYA TIZIMINING AHAMIYATI. Interpretation and researches, 2(19), 99-102.
20. Vaysbay, M. (2024). O'ZBEKISTON SHAROITIDA YOSHLARNI DESTRUKTIV G'UYALAR TA'SIRIDAN HIMOYA QILISHNING FALSAFIY VA

PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. *Interpretation and researches*, 2(19), 120-125.

21. Akhmedova, V. A. (2019). THE ARTISTIC INTERPRETATION OF THE ROLE OF AMIR TEMUR IN UZBEK DRAMATURGY IN THE INDEPENDENCE PERIOD. *Theoretical & Applied Science*, (11), 442-444.

22. KENJAYEVA, G. F. (2021, March). INTERPRETATION OF HOUSEHOLD REALITIES IN TRANSLATIONS OF A. KADIRI'S NOVEL" DAYS GONE BY". In *E-Conference Globe* (pp. 323-227).

23. Bleyhl, M. & Müller, K. (2011). *Deutsch als Fremdsprache: Theorie und Praxis*. Hueber Verlag.

24. Arslan, M. (2013). *Kompozit So'zlar va Ularning Tillar Rivojiga Ta'siri*. Tashkent: Fan.

25. Fedorov, A. (1991). *Lingvistik Yunalishlar: Kompozitsiya va Derivatsiya*. Moscow: Nauka.